

THE HISTORY OF JEWISH COMMUNITY IN ROMANIA - FROM THE ORIGINS TO 1800 -

Costinel-Iulian PARTENIE
PhD Student, West University of Timișoara

Abstract: The importance of the Jewish community for the Romanian territory emerges from the presence of its members over the centuries, as well as from the active involvement in socio-cultural life. Its specificity and numerical evolution have constantly influenced the relations with authorities. The original space of Jewish migrants is diverse, from western and central to northeastern Europe, the reasons being some common: finding a territory to identify with and in which they can build a community without being assimilated and forced to give up their own beliefs and values.

Keywords: Jewish, history, culture, specificity, adaptation, acceptance.

Comunitatea evreilor a reprezentat și reprezintă în continuare un interes deosebit în rândul cercetătorilor din varii motive: pe de-o parte, prezența multimilenară a unui număr inițial redus de evrei, ulterior cu o tendință ascendentă variabilă pe teritoriul spațiului românesc¹ încă din secolul I î. Hr.², iar, pe de altă parte, implicarea și aportul acestei comunități în spațiul în care a locuit și în care și-a făcut simțită prezența prin specificitatea tradiției și culturii ei.

O întregă serie de dovezi arheologice au fost scoase la lumină de-a lungul timpului și inventariate în diverse lucrări cu caracter istoric, fapt ce permite un studiu aprofundat al prezenței populației iudaice. În acest sens, putem menționa o importantă lucrare, *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, apărută sub egida Federației Comunităților Evreiești din România, în 2 volume (volumul I în 1986, volumul II/1 în 1988 și continuarea acestuia II/2, în 1990), generoase din perspectiva cantității și acuității inventarierilor făcute. Această lucrare documentară pune la dispoziția publicului larg, într-o formulă cronologică, toate dovezile existente, până la acea vreme, despre prezența evreilor pe teritoriul din nordul Dunării. Aceste volume impresionante ca număr de referințe istorice autentice demonstrează faptul că evreii s-au îndreptat spre anumite zone ale spațiului românesc din mai multe motive: pe de-o parte, din cauza „căutării unor noi surse de existență sau din pricina persecuțiilor și expulzărilor din vestul și centrul Europei”³, iar, pe de altă parte, datorită faptului că evreii „au fost atrași spre aceste locuri și de perspectiva privilegiilor ce li se acordau întru practicarea

¹ Denumim astfel teritoriul ocupat de români întrucât de-a lungul istoriei acesta a cunoscut variații semnificative ca întindere, fapt pentru care nu putem desemna această zonă cu o denumire asemenea celei geo-politice de astăzi, România. În fond, nici astăzi nu putem vorbi de o comunitate românească concentrată exclusiv în granițele statului pe care l-am amintit, întrucât există numeroase comunități extranaționale (românii din Ungaria, Ucraina, Republica Moldova, Transnistria, Serbia etc.).

² Profesorul Nicolae Gudea a publicat o serie de studii referitoare la dovezile arheologice ale prezenței populației ebraice pe teritoriul Daciei, dovezi grăitoare ce confirmă existența neîntreruptă a evreilor pe acest teritoriu.

³ Precizări făcute de Mihai Spielmann în studiul introductiv al volumului II/1 din 1988, p. 21.

comerțului și a unor meserii”⁴. Din acest inventar, se pot observa relațiile dintre evrei și autoritățile române sau maghiare (în Transilvania), fapt ce susține o permanentă relaționare economică, religioasă, socială etc.

Pe lângă prezența constantă a poporului evreu pe teritoriul românesc, trebuie să menționăm câteva momente-cheie care au dus la creșterea procentului numeric al acestei comunități. Există două etape importante prin care s-a realizat acest lucru: o primă etapă, plasată între secolele XIII-XIV, perioadă în care au ajuns, pe teritoriul României de azi, un val de evrei așkenazi⁵, urmată de o a doua etapă, desfășurată din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și până în prima parte a secolului al XIX-lea, în care un nou val de evrei emigrează în spațiul românesc.

Primul val migrator - evreii așkenazi

Evreii *așkenazi* (în ebraică אשכנזים) sunt o ramură a poporului evreu, desprinși de grupul unitar al evreilor din Iudeea, ce s-au deplasat constant, mai cu seamă în secolele IX și X, urmând rutele comerciale și principalele drumuri, către centrul și vestul Europei, stabilindu-se în țările germanice și în zona Franței de azi, unde au format comunități unitare puternice.

Acest grup etnic se individualizează prin utilizarea unei limbi proprii, *idișul*⁶, apărută din nevoia de a folosi o limbă în comunicare, diferită de limba sacră, *ebraica*, pe care o foloseau doar în realizarea serviciului religios. De asemenea, această ramură a evreilor are câteva elemente specifice: „refuzul oricărei influențe culturale externe și folosirea unor formule liturgice și a unor practici rituale deosebite”⁷, caracteristici ce au dus la crearea unui circuit ermetic⁸ și la păstrarea particularităților definitorii chiar și până astăzi.

Comunitatea evreilor așkenazi s-a instalat în Germania, de-a lungul râului Rin, de unde a început să se deplaseze înspre zonele estice ale Europei, odată cu persecuțiile la care a fost supusă.

Un aspect foarte important privind această ramură a populației evreiești îl constituie rolul pe care l-a jucat aceasta în zonele în care existau comunități numeroase, concentrate în orașe în a căror orânduire s-au implicat, aducând numeroase contribuții la dezvoltarea literaturii, a filosofiei, a artei, medicinei, comerțului, științelor etc.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Evreii așkenazi sunt o populație originară din centrul și vestul Europei.

⁶ Limba idiș este definită astfel în *Dicționarul de termeni lingvistici*, din 1998, a lui Gheorghe Constantinescu-Dobridor: „**IDIȘ** s. n. (cf. fr. *Yidish*, germ. *Jüdisch*): limbă germanică descendentă din germana de sus (Hochdeutsch), formată pe baza unui dialect al limbii germane medii și vorbită de descendenții evreilor care, în secolul al XIV-lea, au emigrat din Germania, răspândindu-se în toată Europa, apoi și în alte continente. Scrisă cu caractere ebraice, limba **idiș** se împarte în două grupuri: cel care ține de la Marea Baltică la Marea Neagră și cel occidental. Folosită în literatură, ea a devenit un fel de *limbă internațională a evreilor* răspândiți în diferite țări. S-a îmbogățit în cursul evoluției cu alte elemente lexicale (ebraice, romanice și slave). Numărul vorbitorilor de idiș scade datorită amestecului evreilor cu populațiile în mijlocul cărora trăiesc”. Observăm că în această definiție sunt cuprinse câteva precizări cu privire la populația evreilor așkenazi din Europa ce sunt esențiale pentru înțelegerea specificului acesteia.

⁷ <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/ashkenazii-sunt-o-ramura-a-poporului-evreiesc>. (consultat în 17.01.2021, ora 20:00)

⁸ Facem referire, prin această sintagmă, la faptul că evitau căsătoriile în afara comunității și că păstrau vii principiile de funcționare impuse prin tradiția culturii lor.

Situația evreilor este cu totul deosebită de-a lungul istoriei întrucât au coabitat și au contribuit semnificativ la dezvoltarea comunităților din care făceau parte, însă, odată cu intensificarea convingerilor religioase antisemite⁹, populația așkenazilor a avut de suferit. Astfel, încă de la începutul mileniului al II-lea, odată cu primele cruciade, evreii așkenazi din diferite comunități europene (de pe Valea Rinului și a Dunării, din Germania; cei din Franța, din Austria de azi etc.) au fost prigoniți și uciși, fiindu-le distruse așezările prin incendiere.

Totodată, se crease deja un stigmat în ceea ce privește populația evreiască întrucât „orice calamitate, inundații, cutremure, ciumă, holeră erau puse pe seama vrăjitoriilor făcute de «sabatici» (de la *sabat*, ziua de odihnă și sărbătoare a săptămânii la evrei), asemuiți cu Satana (nume realmente ebraic)”¹⁰. Iată cum o astfel de percepție a unei populații diferite față de cea autohtonă a dus la represiuni dintre cele mai groaznice pentru acest popor.

Așa cum menționează Boris Marian Mehr, această atitudine ostilă față de evrei este, de fapt, o ură față de străini¹¹, transpusă în comportamentul unor colectivități ce au reacționat activ împotriva unui presupus factor perturbator – evreii –, mergând până la acțiuni antievreiești și, chiar până la prigoane. Acest fapt a determinat o contraofensivă din partea populației evreiești care s-a adaptat, care a învățat să învingă această tendință de asimilare și de ștergere a specificității sale.

Din cauza acțiunilor repetate de asupra a populației așkenazilor, putem vorbi deja de primele pogromuri¹² în urma cărora și-au pierdut viața numeroși evrei, dar, mai cu seamă, au ales să plece din zonele unde erau asupriți spre zone unde exista o politică ceva mai prietenoasă. Mulți dintre evreii așkenazi din zona centrală și vestică a Europei s-au deplasat către est, instalându-se în zona Poloniei de azi, a Ucrainei, ajungând, bineînțeles, și în zona de nord a Moldovei, în Bucovina, precum și în Transilvania.

Acest proces de migrație se datorează politicilor duse de statele vestice ale Europei care erau mai necruțătoare cu populația evreiască, considerându-i pe aceștia, din prisma meseriilor pe care le practicau, ca fiind un element de dezechilibru, mai ales economic, pentru societățile în care activau¹³. De altfel, evreii, împinși de contextul

⁹ În fond, convingerile antisemite s-au creat dintr-o exagerată promovare a ideilor de eliberare a creștinilor de sub asaltul populațiilor necreștine (musulmanii, în general), nefiind menționat niciodată că poporul evreu ar fi ținta acestor campanii religioase, dimpotrivă, acest lucru s-a produs accidental, într-o primă fază, după care, creat fiind precedentul, tot mai mulți considerau poporul evreu răspunzător de moartea lui Iisus Hristos și, implicit, că aceștia reprezintă o amenințare la adresa creștinismului la fel de mare precum musulmanii.

¹⁰ Boris Marian Mehr, *Evreii. Istorie. Valori*, București, editura Hasefer, 2000, p. 21.

¹¹ În acest sens, etnologul Andrei Oișteanu are numeroase studii în care descrie mecanismul prin care se creează, la nivelul mentalului unei colectivități, o astfel de reacție de respingere față de străini și ceea ce reprezintă ei în fond: o posibilă perturbare a mediului social, a specificității culturale, religioase etc. (chestiuni dezbătute pe larg în lucrarea *Imaginea evreului în cultura română: studiu de imagologie în context european*, apărută în 2012, la Editura Polirom, prin care autorul identifică una dintre cauzele acestor devieri, factorul psihologic).

¹² Iată cum este definit acest concept în *Dicționarul enciclopedic*, vol. V, O-Q, din 2004, coordonat de Marcel D. Popa : „**POGRÓM** (< rus.) s. n. Atac în bandă, împotriva persoanelor și proprietăților/averilor aparținând unor minorități religioase, rasiale sau chiar minorități naționale. Termenul este folosit pentru desemnarea acțiunilor antievreiești.”

¹³ De obicei, evreii se ocupau cu comerțul, cu meserii diverse (producători de băuturi, de bunuri de consum), erau bancheri, industriași sau chiar agricultori, dar erau cunoscuți și pentru practicarea cămătăriei (indeletnicire ce le era interzisă credincioșilor creștini prin învățătura dată; astfel li se impunea această preocupare persoanelor cu un statut social inferior, printre care și evreii). Din cauza bunăstării comunităților evreiești (ca rezultat al

socio-economic al epocilor, s-au „orientat spre meserii viabile [...] care aduceau profituri substanțiale, uneori prin rulaje de capital scurte în timp”¹⁴, fapt ce a atras adeseori nemulțumirea clasei de mijloc a vremii.

Spațiul românesc a reprezentat pentru evrei o zonă propice desfășurării activităților social-economice și religioase datorită faptului că „în România nu a existat de-a lungul Evului Mediu nicio Inchiziție care să urmărească, să ucidă prin ardere pe rug pe evrei [...] poporul român, în ansamblul său, nu a demonstrat niciodată intoleranță religioasă față de evrei”¹⁵, fapt dovedit prin numeroasele documente de la curțile domnești¹⁶ care atestă prezența și buna conviețuire a evreilor cu românii; prin existența instituțiilor specifice comunității evreiești (sinagogi, școli dedicate evreilor, cimitire etc.); prin contribuția adusă de evrei la dezvoltarea comunităților din care fac parte ș.a.

Totodată, Țările Române au reprezentat pentru evrei un refugiu datorită atitudinii neopresive din partea puterii, atât la nivel social, cât și religios, Biserica Ortodoxă neavând, față de evrei, atitudinea pe care a avut-o Biserica Catolică în Europa Occidentală, iar în zona Transilvaniei, gradul de civilizație și caracterul multicultural specific au contribuit la dezvoltarea unui spirit tolerant în ansamblu, fapt ce i-a permis comunității evreiești să prospere mult timp.

Totuși, trebuie menționat faptul că ponderea acestui val de evrei în spațiul est-european, respectiv cel românesc, nu poate fi determinată cu exactitate din cauza lipsei documentelor scriptice din această perioadă: pe de-o parte, populația evreiască ce s-a stabilit în zona aceasta a Europei era formată din grupuri reduse numeric și dispartate spațial, iar, pe de altă parte, „ținerea evidenței populațiilor în acea perioadă era o activitate foarte sporadică și cu totul ocazională”¹⁷, studiul privind prezența acestei populații axându-se, mai cu seamă, pe puținele documente regale emise de curțile domnești (câțiva dintre regii maghiari au emis documente ce reglementau organizarea societății, făcând referințe directe și la populația evreiască), precum și pe dovezile arheologice specifice: monede cu însemne evreiești, pietre funerare, podoabe cu inscripții în ebraică etc.

Al doilea val migrator

O nouă deplasare a populației evreiești înspre spațiul românesc a avut loc începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea și mai ales pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea, când se observă o creștere a populației de origine evreiască (o serie de documente de natură administrativă au fost inventariate, așa cum am precizat și mai sus, în lucrarea *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, ce dovedesc creșterea numerică a evreilor pe teritoriul românesc), deplasată, de această dată, nu din vestul Europei, ci din partea de nord-est a acesteia, din zona Poloniei de azi și din Imperiul Rus.

Cauzele venirii acestui al doilea val de evrei sunt, de la sine înțeles, asemănătoare cu cele ce au determinat migrația evreilor așkenazi din secolele trecute: pe de o parte,

meseriilor practicate), populațiile autohtone aveau, adesea, o atitudine de dispreț și de respingere față de aceștia, mergând uneori până la acte de violență fizică orientată asupra acestor comunități.

¹⁴ Silviu Costachie, *Evreii din România*, București, Editura Universității din București, 2004, p. 39.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Inventar realizat în lucrarea *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*.

¹⁷ Silviu Costachie, *op. cit.*, p. 53.

avem degradarea constantă a climatului politic în zonele amintite, iar, pe de altă parte, ca urmare a instabilității politice, o serie de insuficiențe economice, răsfrânte și asupra vieții culturale și spirituale. Câteva dintre cauzele care au determinat deplasări importante ale evreilor spre spațiul românesc sunt de natură socio-politică: „prima împărțire a Poloniei, în 1772, precum și suprapopulația evreiască din această țară; evenimentele din Rusia țaristă, unde s-au comis numeroase pogromuri; incapacitatea de a-i împiedica să pătrundă clandestin în Țările Române”¹⁸, dar și mizele economice sunt cele care au determinat acest exod în masă: „nevoia de bani a boierimii; aviditatea de câștig a boierilor, mitropoliților și înaltului cler”¹⁹. Existența unui climat de acest fel a determinat „în răutățirea condițiilor de viață a evreilor din Galiția poloneză”²⁰, urmat de refugiul unei populații numeroase înspre Moldova. Aceste circumstanțe nu sunt singulare și nici nu putem susține că pot fi identificate doar în regiunea de est a Europei, dimpotrivă, ele sunt comune diferitelor spații central-europene de unde au avut loc astfel de imigrări puternice.

Începând cu secolul al XVIII-lea, istoriografia este tot mai consistentă în ceea ce privește comunitatea evreilor, datorită unei schimbări de statut ce a fost observată în această perioadă: trecerea de la un stil de viață nomad la o viață relativ stabilă, în jurul marilor centre urbane existente sau în cadrul târgurilor nou înființate.

Pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea, statele puternice ale vremii au avut o atitudine relativ ostilă și uneori comunitatea evreilor era văzută ca un element perturbator pentru stabilitatea societății. Imperiul Austriac a dus o astfel de politică față de evrei, aceștia având statutul de tolerați fiind descriși, într-un raport din 1718, astfel: „evreii obișnuiesc a cumpăra țăranului dinaintea puiul în ou, mierea în floare și mielul în pânțelele mamei, pe baza unui preț mic, și prin această camătă a fura cu totul pe locuitori și a-i aduce la sărăcie [...] sunt deci primejdioși poporației și agriculturii”²¹, același act administrativ oferind și o posibilă soluție, precum și rezultatele pozitive ce ar putea apărea în urma aplicării ei: „prin expulzarea lor ar fi hrana mai ieftină, bețiile s-ar mai opri, înșelătoria din negoțul cu mărfuri ar înceta, prețul arenzilor ar scădea”²². Observăm, deci, că imaginea evreului era una nu tocmai bună și că i se atribuia acestei populații răspunderea pentru tarele societății din epocă.

Totodată, autoritățile unor state puternice ale perioadei nu au gestionat corespunzător situația și nici nu au știut cum să reacționeze în fața acestor schimbări, dovadă fiind deciziile luate pentru stabilirea cu exactitate a numărului evreilor și a situației lor financiare, cu scopul de a identifica, probabil, familiile de evrei care aveau o situație socio-economică stabilă și care își aduceau contribuția în comunitățile din care făceau parte: un astfel de document este „ordonanța imperială vieneză din 1786”²³ prin care li se cerea „evreilor galițieni așezați în Bucovina să dovedească un

¹⁸ Anastasie Hâciu, *Evreii în Țările Românești*, apud. Gabriel Asandului, *Istoria evreilor din România (1866-1938)*, Iași, editura Institutului European, 2003, p. 16-17.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Gabriel Asandului, *op. cit.*, p. 15.

²¹ *Ibidem*.

²² Gabriel Asandului, *op. cit.*, p. 16.

²³ *Ibidem*.

capital, în bani sau imobile, de cel puțin 250 de florini”²⁴, fapt ce a determinat plecarea evreilor ce aveau o situație economică precară spre sud, spre Principatul Moldovei.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea coincide cu creșterea numărului evreilor din spațiul românesc și stabilizarea evreilor în cadrul comunităților din care fac parte. În zona Moldovei, se observă o densitate mai mare a evreilor, fiind o componentă importantă în ansamblul populației acestei regiuni, fapt ce a dus la „crearea de către aceștia a faimoaselor târguri și târgușoare evreiești”²⁵, cu o puternică activitate economică dusă de această comunitate dinamică.

În această perioadă sunt identificate „circa 30 noi târgușoare, majoritatea fiind înființate în exclusivitate de evrei”²⁶, fenomen geo-politic complex pentru epoca despre care discutăm, dar care explică, în fond, dinamica acestui segment al populației.

Valea Siretului, fiind o rută comercială importantă, ce făcea legătura între zonele sudice și cele nordice, coincide cu arealul unde au fost identificate conglomerări ale populației evreiești, precum și o densitate mai mare a așezărilor specifice (târguri). Importanța strategică și comercială de pe această axă a favorizat dezvoltarea urbană și înflorirea culturală a comunității evreiești din proximitatea ei, dovadă fiind numeroasele documente de secol XVIII care amintesc existența acestor elemente.

Ultima jumătate a secolului al XVIII-lea coincide cu o mișcare socio-politică, și anume procesul de emancipare resimțit la nivel european și, implicit, și în zona noastră. Acest fenomen este rezultatul ideilor din perioada iluministă care aveau în centru două coordonate: drepturile omului și spiritul tolerant. Astfel, se conturează, în rândul societăților, o mișcare integratoare în care orice membru trebuie să-și găsească locul, indiferent de originea sa, grație statutului de cetățean care este însoțit de o serie de drepturi, adeseori obținute cu greu, dar și obligații pe care locuitorii unui oraș, spre exemplu, erau nevoiți să le îndeplinească.

În acest moment istoric crucial, când fiecare națiune își analizează trecutul pentru a-și învăța lecția, comunitatea evreilor nu face excepție de la acest demers și, invocând dreptul istoric de locuire, a avut revendicări numeroase pentru a se integra total în societatea din care oricum făcea parte și la al cărei progres a contribuit constant încă din cele mai vechi timpuri. Această egalizare pe plan social și cultural nu se putea face doar de sus în jos (prin măsurile luate de către guvernele regiunilor istorice ale României), ci, mai ales, de jos în sus, prin implicarea tot mai activă a unor membri ai acestei comunități care vor susține cauza propriului popor adeseori privat de niște drepturi fundamentale.

Prin raportare la perioada urmărită, putem remarca faptul că numărul evreilor a avut o tendință ascendentă, în ciuda opreliștilor nenumărate la care a fost supusă această comunitate dinamică. Totodată, prin specificul cultural și religios, evreii au reușit să-și păstreze identitatea nealterată și să-și perpetueze credințele de-a lungul timpului.

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ Silviu Costachie, *op. cit.*, p. 56.

²⁶ Hary Kuller, *Opți studii despre istoria evreilor din România*, apud. Silviu Costachie, *op. cit.*, p. 62.

Bibliografie

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe, *Dicționarul de termeni lingvistici*, din 1998, București, Editura Teora, 1998.

COSTACHIE, Silviu, *Evreii din România*, București, Editura Universității din București, 2004.

HÂCIU, Anastasie, *Evreii în Țările Românești*, apud. Gabriel Asandului, *Istoria evreilor din România (1866-1938)*, Iași, editura Institutului European, 2003.

****Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. I, București, Editura Hasefer, 1986.

****Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. II/1, București, Editura Hasefer, 1988.

****Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. II/2, București, Editura Hasefer, 1990.

MEHR, Boris Marian, *Evreii. Istorie. Valori*, București, editura Hasefer, 2000.

OIȘTEANU, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română: studiu de imagologie în context european*, Iași, Editura Polirom, 2012.

POPA, Marcel D., *Dicționar enciclopedic*, vol. V, O-Q, București, Editura Enciclopedică, 2004.